

De eeuw van Felix

Ruben Jacobs

De eeuw van Felix

*Hoe houden we de aarde leefbaar
voor onze kinderen?*

2022

THOMAS RAP
AMSTERDAM

Copyright © 2022 Ruben Jacobs
Omslagontwerp Dog and Pony
Foto auteur Keke Keukelaar
Vormgeving binnenwerk CeevanWee, Amsterdam
Druk en bindwerk Wilco, Amersfoort
ISBN 978 94 004 0528 8
NUR 320

thomasrap.nl

Bij de productie van dit boek is gebruikgemaakt van papier dat het keurmerk van de Forest Stewardship Council (FSC®) mag dragen. Bij dit papier is het zeker dat de productie niet tot bosvernietiging heeft geleid.

Voor Felix en alle andere kinderen,
ook de ongeborenen

Inhoud

Proloog 13

Deel I Een onwelkome boodschap

1. Het rapport van Rome 21
2. Gescheiden werelden 30
 3. Doomscrollen 39
 4. Kerkverlaters 42
5. Bovenaan de achtbaan 49

Deel 2 De vlucht uitwaarts

1. De bankier van het genoeg 55
 2. Fossiele achilleshiel 72
 3. Naast de barricade 79
 4. Waar kan ik tekenen? 84
 5. Groene ambities 91
 6. Nieuwe buitenlui 101
7. De hei, het bos en de zeespiegel 105

Deel 3 Vuile handen

1. De Groenteclub 115
2. Václavs hoop 127
3. Het schaap in ons 130
4. De poten in de klei 138

Deel 4 Kinderen van de diepe tijd

1. Kathedraaldenken 145
2. Utopie in een verhuisdoos 156
3. In de jungle bestaat de natuur niet 163
4. Onder de oude appelboom 167
5. De eerste natuurbeschermers 174
6. Leven in een web 181
7. Als de grond onder je voeten gaat leven 192
8. Een kruiwagen voor de toekomst 201
9. Schuilplaats 205

Epiloog 215

Dankwoord 223

Noten 225

In seizoen drie van dramaserie *The Newsroom* schuift klimaatwetenschapper Richard Westbrook van het Amerikaanse milieuagentschap EPA aan tafel. Aanleiding is een zorgwekkend nieuw klimaatrapport.

‘Stel, jij bent de dokter en wij de patiënt. Wat is dan de prognose?’ begint tv-host Will McAvoy, gespeeld door Jeff Daniels. ‘Duizend jaar, tweeduizend jaar?’

‘De persoon die doodgaat vanwege catastrofaal falen van de planeet is nu al geboren,’ antwoordt de klimaatwetenschapper met een stalen gezicht.

In de regiekamer kijkt iedereen verbaasd op, de eindredacteur fluistert op verontrustende toon: ‘Wat zei hij nou?’

‘U zegt dat de situatie nijpend is?’ gaat McAvoy verder.

‘Niet precies. Je huis brandt tot de grond toe af, dan is de situatie nijpend. Je huis is al tot de grond toe afgebrand, dan is de situatie voorbij.’

‘Dus wat kunnen we doen om het tij te keren?’

‘Nou, er is veel dat we kunnen doen...’

‘Mooi...’

‘... Twintig jaar geleden, of zelfs tien jaar geleden. Maar nu, nee,’ antwoordt de wetenschapper droogjes.

McAvoy wordt steeds ongemakkelijker. ‘Kun je een analogie bedenken die ons kan helpen het te begrijpen?’

‘Zeker. Het is alsof je in je auto zit, in je garage, met

draaiende motor en de deur dicht, en je bent bewusteloos geraakt. En dat is het.'

'Wat als iemand komt en de deur opent?'

'Je bent al dood.'

'Wat als de persoon er op tijd was?'

'Dan zou je gered zijn.'

'Oké. Dus wat is nu het CO₂-equivalent van op tijd aankomen?'

'Twintig jaar geleden de auto uitzetten.'

'Je klinkt alsof je zegt dat de situatie hopeloos is.'

'Ja, klopt.'

'Is dat het standpunt van het agentschap of dat van u?'

'Er is hier net zomin een standpunt over als over de temperatuur waarbij water kookt.'

Aan het eind van het moeizame gesprek doet McAvoy een laatste poging om de deprimerende realiteit die de klimaatwetenschapper schetst een positieve draai te geven. 'Meneer Westbrook,' schampert hij op serieuze toon, 'we willen mensen informeren, maar we willen ze niet alarmeren. Kunt u ons een reden geven om optimistisch te zijn?'

Een korte stilte valt voordat Westbrook reageert: 'Nou, dat is nu precies het probleem, Will. Amerikanen zijn van nature optimistisch. En als we dit probleem nu meteen aanpakken, als we luisteren naar onze beste wetenschappers, en daadkrachtig en hartstochtelijk handelen, zie ik nog steeds geen enkele manier om te overleven.'

Einde uitzending.

Toen ik de scène voor het eerst zag, be kroop mij het gevoel dat ik naar iets aan het kijken was dat minder fictie was dan ik zou wensen. Dat gevoel bleek te kloppen. Het

fragment is losjes gebaseerd op een nieuwsbericht van 23 mei 2013. Amerikaanse meteorologen meldden toen dat de hoeveelheid koolstofdioxide (CO₂) in de lucht voor het eerst in 3 miljoen jaar de kritische grens van 400 ppm (deeltjes per miljoen) had bereikt. De consequenties van deze onomkeerbare overschrijding zijn onmogelijk in zijn geheel te overzien, maar het bewees onomstotelijk dat de aarde het pad van gevaarlijke klimaatverandering was ingeslagen. *Mother Jones*, een Amerikaans onlinemagazine, deed een factcheck bij alle uitspraken die wetenschapper Westbrook in de scène doet en kwam tot de conclusie dat de schrijver van *The Newsroom* zijn huiswerk goed had gedaan: *‘Informative, accurate, if a little heavy-handed on the doom and gloom.’*

Proloog

Het is broeierig warm. Op de achterbank van onze auto zit onze hond Pino zwaar te hijgen met haar tong uit haar bek. We hebben de ruiten naast haar bedekt met witte doeken om de zon te weren, maar veel helpt het niet. Het is begin augustus 2018 en we rijden Nederland binnen, op de terugweg na onze zomervakantie in Frankrijk.

‘Het lijkt hier wel Noord-Afrika,’ verzucht mijn hoogzwangere vriendin Puck naast me. In plaats van de groene vochtige oase die Nederland rond deze tijd van het jaar doorgaans is, zien we een dor, bruingeel en uitgeput landschap om ons heen. Een ongemakkelijke gewaarwording als je bij thuiskomst het gevoel krijgt verder van huis te zijn dan ooit.

Het was daar, op die Nederlandse snelweg, dat bij mij voor het eerst de twijfel toesloeg. Deden we er wel goed aan een kind op deze wereld te zetten? Wat voor toekomst stond onze ongeboren zoon te wachten? Werd hij een einde-van-de-wereld-baby?

Niet veel later las ik in *Nature*, het toonaangevende wetenschappelijke vakblad, dat kinderen die na 2012 geboren zijn geen dag hebben geleefd zonder de impact van klimaatverandering te voelen. Misschien niet altijd bewust, maar door de lens van de wetenschap bekeken onmiskenbaar het geval. ‘Als we door onze satellieten naar de aarde

kijken kunnen we op elke willekeurige dag de vingerafdruk van klimaatverandering zien [...] we zijn op onbekend terrein aangekomen,¹ aldus een van de onderzoekers.

Waarom dan toch besluiten een kind op de wereld te zetten? Het is een vraag waarop ik geen goed antwoord heb. Niet dat we er te makkelijk over hebben nagedacht, integendeel. Een kinderwens was voor ons zeker geen vanzelfsprekendheid, maar tussen alle motieven hebben we de ecologische crisis eigenlijk nooit als serieus tegenargument besproken. Als ik terugdenk aan die periode, realiseer ik mij dat ik destijds nog grotendeels in ontkenning leefde over de ernst en vooral de snelheid waarmee de ecologische crisis om zich heen grijpt. Ondanks alle wetenschappelijke kennis, wist ik wel dat de gangbare scenario's te optimistisch waren, dat er ook al veel zwartere varianten klaarlagen. Maar ik vermeed ze. Ergens voelde ik misschien wel aan dat zodra ik mij erin zou verdiepen, de keuze voor een kind alleen maar moeilijker zou worden.

Later ontdekte ik dat hier in de sociale psychologie een term voor is: 'strategische onwetendheid'. Het paradoxale verschijnsel waarbij mensen (deels onbewust) informatie negeren die hen kan helpen om meer van een situatie te weten te komen. Waarom? Bang omdat het hen zou kunnen raken of in morele twijfel zou kunnen brengen?

In mijn geval wist ik net genoeg om te weten dat ik niet nog meer wilde weten.

Wat de scène van *The Newsroom* zo sterk maakt, is niet zozeer de wetenschappelijke accuraatheid ervan, maar de satirische wijze waarop het ons onvermogen blootlegt om met zoiets existentieel bedreigends als klimaatopwarming om te gaan. Sommigen ontkennen simpelweg de werke-

lijkheid, anderen willen koste wat kost optimistisch blijven (zoals de medialogica van *The Newsroom* toont). ‘Als de feiten verontrustend zijn, is het eenvoudiger om ze te herkaderen of te negeren. Er zijn op de hele wereld maar een paar mensen die de feiten rondom de opwarming van de aarde echt onder ogen durven zien,’ schrijft de Australische ethicus en klimaatexpert Clive Hamilton op de beginpagina van zijn beruchte boek *Requiem for a Species. Why We Resist the Truth About Climate Change* (2010).

Hamilton, een prominente stem in het internationale debat rondom klimaatverandering, zorgde voor veel ophef. De boodschap in zijn boek zou mensen de hoop op een uitweg ontnemen, en tevens actiebereidheid in de politiek tegengaan. Toch waren er ook ingewijden (veelal klimaatwetenschappers) die hem roemden om zijn moed. Hij zei wat velen van hen al dachten, maar niet durfden of konden zeggen. Dat het eigenlijk al te laat was.

Voor de duidelijkheid: dit betekent volgens Hamilton niet meteen het einde van de mensheid, maar wel dat, als je werkelijk luistert naar wat de klimaatwetenschap ons zegt, we op een *point of no return* zijn aangekomen. Het is ‘te laat’ om ingrijpende klimaatverandering in deze eeuw nog tegen te gaan, daarvoor hadden we eerder in actie moeten komen. Hoe erg het wordt en hoe we ons daarop voorbereiden, dat hebben we volgens de meeste wetenschappers nog wél in de hand. Tenminste, als we snel zijn.

Elke generatie groeit op in de schaduw van een andere. Je wordt volwassen in een wereld waarin je ouders en grootouders druk bezig zijn met het verwerken van de geschiedenis, van de grote gebeurtenissen die de teneur van de tijdgeest bepalen. Mijn vader zag het levenslicht in 1945,

net na de Tweede Wereldoorlog, en groeide op in een wereld van wederopbouw, onder een generatie die de oorlog en met name de Holocaust aan het verwerken was. Decenia later, toen ik vijf was, viel de Berlijnse Muur. ‘Het einde van de geschiedenis’ was aangebroken, zei men. Dat betekende geen groot verhaal meer, maar het kleine geluk van het consumentisme.

En toen kwam 9/11. Als ik mijn eerstejaarsstudenten nu vraag waar ze destijds waren, kunnen ze geen antwoord geven. Ze waren immers pas een paar jaar oud, of nog niet eens geboren. Mijn studenten zijn de post-9/11-generatie. Voor hen is een wereld zonder terrorisme, maatschappelijke onrust, groeiend geopolitiek conflict en populisme alleen iets uit de geschiedenisboekjes.

Op mijn sociale media circuleerden in het begin van de coronacrisis allerlei foto’s van baby’s die door hun ouders te midden van wc-rollen en desinfectiemiddelen werden geportretteerd. Naast hen stond een bordje met daarop ‘My first pandemic’. Een zwart-komisch, maar ook treffend beeld. Deze kinderen zullen zich er later weinig van herinneren, maar ze groeien wel op in de nasleep ervan.

De Britse historicus Adam Tooze typeerde de pandemie al snel als de ‘eerste grote crisis van het Antropoceen’: het nieuwe geologische tijdperk waarin de menselijke impact op de natuur als een boemerang bij ons terugkomt. Over de vraag wanneer dit tijdperk precies is aangevangen bakkeleien de geologen nog, maar zeker is in ieder geval dat de generatie van mijn zoon Felix aan het begin ervan staat. Hij zal opgroeien in een wereld die in het teken zal staan van het leefbaar houden van de planeet, voor hem en de generaties daarna. Op het moment dat hij stemgerechtigd is, zullen de grote beslissingen over de toekomst van onze aarde echter al genomen zijn, of niet.

Geen klein bier dus.

Waarom zou je kinderen krijgen in de meest onzekere en soms ronduit gevaarlijke omstandigheden? Felix is immers niet het eerste kind dat in turbulente tijden het levenslicht ziet. In aanloop naar, en tijdens de oorlog zelf, kregen mijn grootouders (van mijn vaders kant) drie zonen en twee dochters. Na de oorlog kwamen er nog drie zonen bij, onder wie mijn vader. Nu niet bepaald een stabiele periode in de menselijke geschiedenis.

In het geval van mijn grootouders zou je die beslissing misschien op conto van de Katholieke Kerk kunnen schrijven – de pastoor kwam indertijd regelmatig langs huis om de vrouw des huizes op subtiele wijze duidelijk te maken dat het misschien wel weer tijd was voor de volgende –, maar dat kan niet het hele verhaal zijn. Althans, dat hoop ik. Want is het niet zo dat de mens, ondanks alles, ook vertrouwen in de toekomst wil behouden? En dat kinderen hier een uiting van zijn? Niet een vertrouwen dat gebaseerd is op een rationele analyse van zijn of haar toekomstperspectief, maar op een vertrouwen dat voortkomt uit een irrationele hoop, een *'leap of faith'*?

De ecologische crisis is hét grote verhaal van onze tijd. Niet in de vorm van een naïeve of uitzinnige utopie, zoals we die kennen uit sciencefictionboeken uit de negentiende en twintigste eeuw, maar eerder een verhaal geboren uit pure noodzaak, uit onze confrontatie met een onstuimige aarde. 'Onze utopische hoop is een massale uitstervingsgebeurtenis ontwijken,' aldus Kim Stanley Robinson, de man die ook wel als de 'laatste grote utopische sciencefiction-schrijver' wordt beschouwd.

Welk verhaal vertel ik Felix straks als hij ouder is? Dat is de vraag die mij regelmatig wakker houdt. Het is ook een vraag die het startpunt vormt van deze zoektocht. Een

zoektocht naar de moed en hoop om mijn pessimisme over zijn toekomst te lijf te gaan. Want lukt het ons om sneller te veranderen dan de natuur dat doet, ons op tijd aan te passen? Ik weet het niet. Maar ik weet wel dat het mijn plicht is om het uit te zoeken. Of op zijn minst een poging te wagen.

DEEL I

Een onwelkome boodschap

I. Het rapport van Rome

‘Ramp bedreigt wereld’, kopte *NRC Handelsblad* op 31 augustus 1971 met grote letters op de voorpagina. Het was een doodnormale Hollandse zomerdag. Ongeveer 15 graden, een beetje regen, een zwakke wind en volop zonneschijn (zo’n 6,4 uur), vrij gemiddeld voor de twintigste eeuw. Geen vuiltje aan de lucht dus, behalve die krantenkop.

Het ging om een wetenschappelijk rapport, gelect door de Nederlandse wetenschapsjournalist Wouter van Dieren, destijds als redacteur werkzaam bij NCRV en *Elsevier*. Van Dieren was net teruggekomen van een reis naar de Verenigde Staten waar hij in contact was gekomen met de Amerikaanse wetenschapper Dennis Meadows, die op dat moment samen met andere onderzoekers aan een uiterst explosief rapport werkte. ‘Toen ik het gelezen had, wist ik dat ze dynamiet in handen hadden,’ vertelde Van Dieren in 2014 aan *Trouw*. ‘Dat snapten ze zelf niet. Ze wilden gewoon een wetenschappelijk rapport maken. Maar de reusachtige maatschappelijke implicatie ervan doorzag ik wonderlijk genoeg meteen.’¹

Het monumentale rapport werd uiteindelijk bekend als het ‘Rapport van Rome’ en kreeg de verstrekkende titel ‘Grenzen aan de groei’. Een titel die later een begrip op zichzelf zou worden doordat het een kernprincipe binnen het debat over duurzaamheid werd. De conclusie van het rapport luidde als volgt:

De mensheid kan niet blijven doorgaan zich met toenemende snelheid te vermenigvuldigen en materiële vooruitgang als hoofddoel te beschouwen, zonder daarbij in moeilijkheden te komen. (...) Dat betekent dat we de keuze hebben tussen nieuwe doelstellingen zoeken ten einde onze toekomst in eigen handen te nemen, of ons onderwerpen aan de onvermijdelijk wredere gevolgen van ongecontroleerde groei.²

Om tot deze nogal verstrekkende conclusie te komen hadden Meadows en zijn team een veelomvattende modelstudie gedaan naar de toekomst van de wereldeconomie. Aan de hand van het zogenaamde 'World3'-computermodel, waarin allerlei parameters, zoals de groei van de wereldbevolking, voedselproductie, industrialisering, uitputting van natuurlijke grondstoffen en vervuiling in hun onderlinge samenhang werden geanalyseerd en geprojecteerd tot 2100, kwam de club met een aantal scenario's voor de potentiële richting van de mondiale samenleving. Geen keiharde voorspellingen – zoals sommige criticasters ze interpretererden – maar 'wat-als'-projecties.

In het rapport was een grafiek te zien met een tijdlijn van 1900 tot 2100. In de linkerhelft, de twintigste eeuw, zag alles er nog goed uit: industriële productie stijgt, er is voorlopig nog genoeg eten op de wereld, er is vervuiling, maar nog niet oncontroleerbaar, de natuurlijke hulpbronnen worden wel minder, maar er is nog genoeg voorhanden.

Pas in de rechterhelft van de grafiek begint de ellende. Naar schatting bereikt de industriële productie ergens tussen 2010 en 2020 zijn maximum en zal rond het midden van de eenentwintigste eeuw de groeiende wereldbevolking en de bijbehorende vraag naar materiële welvaart

worden gekeerd door toenemende milieuvervuiling, gebrek aan grondstoffen en voedsel, waardoor uiteindelijk ook de wereldwijde industriële productie ineen zal zakken. Zodra dit gebeurt, zal er volgens het rapport een domino-effect in gang worden gezet dat uiteindelijk zal leiden tot een drastische terugval in de levensstandaard naar een niveau dat vergelijkbaar is met dat rond 1900.³ Om dit noodlot af te wenden was er volgens de club niet alleen een stop op de bevolkingsgroei nodig, maar ook op de economische groei. De schrik zat er goed in.

De Club van Rome, de opdrachtgever van het rapport, werd in 1968 opgericht op het landgoed van wereldbankier David Rockefeller in Italië. Het ledenbestand bestond uit topindustriëlen, hoge ambtenaren, diplomaten en gevestigde wetenschappers. Een groep linksgeoriënteerde politicologiestudenten aan de Vrije Universiteit typeerde de Club van Rome dan ook al snel als de ‘Rotaryclub voor het milieu’.⁴ Anderen vonden het enigszins verdacht dat bij uitstek deze gevestigde figuren zich zo plotseling ‘verantwoordelijk’ opstelden.

De Britse econoom Christopher Freeman omschreef het rapport als ‘*Malthus with a computer*’, refererend aan de conservatief georiënteerde pastoor en demograaf Thomas Robert Malthus, die al in de achttiende eeuw waarschuwde voor de rampspoed die ongebreidelde bevolkingsgroei zou opleveren. De Club van Rome zou volgens Freeman net als Malthus aartsconservatief en veel te pessimistisch zijn. De modellen van de club zouden te weinig rekening hebben gehouden met de veranderlijke aard van menselijk gedrag en sociale waarden. Wat overigens niet wegnam dat ook Freeman de urgentie van de uitdaging erkende en concludeerde dat de voorzienbare fysieke grenzen van de aarde

‘radicale politieke en sociale en technologische veranderingen vereisten.’⁵

Ondanks deze vroege kritiek werd het rapport, mede door het prominente en prestigieuze karakter van de club, in eerste instantie vanuit diverse kampen overwegend positief ontvangen. Vrijwel iedereen vond dat de problemen die de club signaleerde moesten worden aangepakt, zelfs het bedrijfsleven. In de brochure ‘Werk van de Toekomst’ uit 1973 werden door banken, universiteiten en bedrijven als Shell, DSM, Philips, Unilever, Hoogovens oplossingen aangedragen. Ook de politiek was het erover eens dat het rapport niet terzijde kon worden geschoven, zij het dat de politieke kleur wel invloed had op de conclusie die eruit werd getrokken. Joop den Uyl – destijds nog geen premier en in de oppositie – omarmde het rapport vrijwel meteen en constateerde dat het woord ‘socialisatie’ lag opgesloten in de bevindingen van het rapport. Zijn eindoordeel luidde: een groter staatsapparaat en een rem op economische groei. Dit tot ongenoegen van Harrie Langman, destijds minister van Economische Zaken namens de VVD, die weliswaar erkende dat het rapport geen ‘blabla’ was, maar dat het nu ook weer niet tot een ‘evangelie’ moest worden verheven. Economische groei ter discussie stellen was niet aan de orde. *De Telegraaf* serveerde het rapport al snel af als paniekzaaijerij en besloot dat het ‘ombuigen van de maatschappij’ helemaal niet nodig was.⁶ Het zijn ideologische posities die tot op de dag van vandaag maar al te bekend in de oren klinken. Hoe dan ook was het grenzen-aan-de-groeidebat in ieder geval begonnen en zou nooit meer helemaal verdwijnen, ook al verdween het voor lange tijd in de doofpot.

Vlak na de officiële verschijning van het rapport van de Club van Rome verhuisde mijn vader van Tilburg naar Amsterdam. Hij was 26 en begon aan een studie Rechten aan de Vrije Universiteit (later aan de Universiteit van Amsterdam), de eerste in het middenstandsgezin Jacobs die naar de universiteit mocht. Bij een hospita in de Bijlmer vond hij een kamertje op de vierde verdieping. Het drukke, rauwe en vrijgevochten Amsterdam was heel iets anders dan het gemoedelijke en rustige Brabant. Voorzichtig proefde hij van het nieuwe leven. Hij ontdeed zich van formele kleding, liet zijn haar wat langer groeien en cultiveerde een klein snorretje. Niet rigoureuus, met mate, voorzichtig aftastend.

Afghaanse stinkjassen, patronenbehang, sigaretten op tafel, vleesfondue, hoogbouwwijken, André van Duin en de Thunderbirds. Nederland was begin jaren zeventig kleurrijk en vrolijk. Ook hoopvol, (veelal) idealistisch en links. Als ik naar andere foto's van de familie Jacobs uit die tijd kijk, lijkt bijna iedereen een halve hippie. Strakke ribbroeken, lange haren, bakkebaarden, zelfs mijn Tilburgse opa en oma – beiden opgegroeid in een verzuild vooroorlogs Nederland – zien er informeler uit. In hoeverre ze werkelijk minder rigide in hun opvattingen waren geworden is de vraag, maar uiterlijk gezien hadden ze zich in ieder geval wel een beetje aangepast aan de flowerpowertijdgeest. Met de nadruk op een beetje.

Vreemd is die constatering wellicht niet. In het decennium daarvoor, tijdens de revolutionaire jaren zestig, hadden zich op het gebied van gezin, geloof, seksualiteit, onderwijs, democratisering, vervoer en consumptie ongekende maatschappelijke veranderingen voorgedaan. Nederlanders waren een stuk welvarender en rolpatronen waren

losser geworden. Jonge Nederlanders (vooral vrouwen) eisten meer keuzevrijheid en zelfontplooiing op. Begin jaren zeventig was deze nieuwe realiteit ingedaald.

Het rapport van de Club van Rome sloeg de eerste flinke deuk in het optimisme van die jaren. Het was in retrospectief het begin van het einde van wat in academische kringen wel 'The Golden Age of Capitalism' (1945-1973) wordt genoemd: de spectaculaire naoorlogse economische bloeiperiode die, mede onder druk van een voortdurend dreigend communistisch alternatief, gepaard ging met een flinke stijging van het welvaartsniveau onder veel Nederlanders. De verzorgingsstaat, het pensioenstelsel, de AOW, ontslagbescherming, democratisering van het hoger onderwijs, veel verworvenheden die we inmiddels als vanzelfsprekend beschouwen, stammen uit deze periode. De Duitsers spreken tot op de dag van vandaag nog steeds van het *Wirtschaftswunder*, de Fransen van *Les Trente Glorieuses*.

Met terugwerkende kracht zou je de periode 1945-1973 dan ook wel de jaren van 'gezonde groei' kunnen noemen. In veel westerse landen profiteerde een brede laag van de bevolking van de naoorlogse welvaartsopbouw; de combinatie van een sterk groeiende economie én ideologische tegendruk uit het oosten van Europa (lees: de angst voor het communistisch alternatief), zorgde voor de geleidelijke uitbouw van de verzorgingsstaat.

Maar aan het begin van de jaren zeventig begint het onbehagen over de enorme welvaartssprong te groeien; verstedelijking, drugs, toename van criminaliteit, de consumptiemaatschappij, afbrokkelend vertrouwen in autoriteit, de eerste milieuproblemen die zichtbaar beginnen te worden. Het rapport van de Club van Rome werd door ve-

len dan ook als een bevestiging gezien van wat al in de lucht hing. Sindsdien zijn de enorme groei- en productiviteitscijfers in de ontwikkelde kapitalistische maatschappijen geleidelijk afgenomen en zijn de onderwerpen, zoals de prijs van overvloed, de effecten op het milieu (en iets later klimaat), nooit meer van de politieke agenda verdwenen, al zijn er ook perioden geweest waarin ze tijdelijk naar de achtergrond verdwenen en overschaduwde werden door andere acute kwesties. Onderhuids bleef het ongemak over de uitdijende consumptiecultuur altijd wel voelbaar.

De tweede en finale klap die het optimisme en idealisme van de jaren zestig en begin jaren zeventig krijgt te verduren, wordt in 1973 toegediend door de komst van de oliecrisis. Nederland, en veel andere landen in West-Europa en Noord-Amerika, stortten in de diepste economische crisis sinds 1929-1945. 'Goedenavond,' sprak de nog maar net zittende premier Joop den Uyl op 1 december op plechtige toon de natie toe. 'Wij zullen ons blijvend moeten instellen op een levensgedrag met een zuiniger gebruik van grondstoffen en energie. Daardoor zal ons bestaan veranderen. Bepaalde uitzichten vallen daardoor weg. Maar ons bestaan hoeft er niet ongelukkiger op te worden.'⁷ Kort daarna voerde het kabinet-Den Uyl tijdelijke rantsoeneringsmaatregelen in en een autoloze zondag.

De oliecrisis van '73, en later nogmaals in '79, versterkte de gedachte bij de links-progressieve partijen dat er inderdaad grenzen aan de groei waren. De grote landbouwherformer Sicco Mansholt (PvdA), die aan het eind van zijn carrière spijt kreeg van de ingrijpende schaalvergroting en de Europese landbouwsubsidies die hij had doorgevoerd, werd ironisch genoeg de meest prominente vertolker van dat besef. In zijn laatste jaar als Eurocommissaris bij de Eu-

ropese commissie nam hij plaats in de zogenaamde ‘Commissie van Zes’, een progressief overlegorgaan van de partijen PvdA, D66 en PPR, waar ook Den Uyl en Van Mierlo in plaatsnamen. Gezamenlijk wilden ze een antwoord formuleren op het ‘onheilsrapport’ van de Club van Rome. In maart 1972 publiceerde de commissie een discussiestuk waarbij een politieke agenda werd voorgesteld. Er werd gepleit voor een breed welvaartsbegrip, relativering van economische groei en meer kwaliteit van leven in plaats van meer consumptie en koopkracht.⁸

Iets later, in het regeringsprogramma van het kabinet-Den Uyl, met de toepasselijke naam ‘Keerpunt ’72’, kwam – zij het in minder radicale vorm – iets van deze boodschap terug. Naast vergaande hervormingen met betrekking tot inkomen, kennis en macht, waarbij arbeiders meer zouden gaan delen in de winsten van bedrijven, werd gepleit voor een betere bescherming van natuur en milieu, actieve bevolkingspolitiek en kwam ook het hete hangijzer van de ‘economische groei’ aan bod:

De tijd van produktie ter wille van de produktie is definitief voorbij. Een economische groei die leidt tot steeds meer goederen die steeds sneller vernieuwd moeten worden, tot meer auto’s op steeds grotere wegen, brengt een steeds grotere aanslag op onze schaarse ruimte en ons leefmilieu met zich mee. Tegelijkertijd worden de hulpbronnen bedreigd. Bij de verdeling van de opbrengsten zijn het de knapsten, de rijksten en de machtigsten, die het meest profiteren. Het produktieproces zal ondergeschikt worden gemaakt aan de voorwaarden voor een menswaardig bestaan in een leefbaar milieu voor iedereen. Radikale ingrepen in de huidige vorm van vrije on-

dernemingsgewijze produktie, met name: beheersing van de partikuliere investeringen, zijn onvermijdelijk.⁹

De vergaande hervormingsplannen die het progressieve kabinet-Den Uyl had klaarliggen konden echter al vrij snel de ijskast in. De economische recessie die door de oliecrisis was ingezet, en de daaropvolgende sterke ondernemerslobby van Nederlandse multinationals zoals Philips, Shell en Hoogovens, dwongen het kabinet-Den Uyl uiteindelijk tot inbinden.¹⁰ Het beleid omtrent 'selectieve groei' moest wijken voor de economische waan van de dag en het beoogde keerpunt bleek op veel vlakken geen keerpunt te zijn. Dat kwam pas in 1982 bij het aantreden van het kabinet-Lubbers. De kant die het kabinet-Lubbers opging was echter totaal anders. Niet linksaf, maar rechtsaf: richting het 'neoliberale tijdperk'. Bezuinigen werd het devies.